

Павле Игњатовић  
дипломирани историчар  
Филозофски факултет  
Универзитет у Београду  
[pavle.ignjatovic01@gmail.com](mailto:pavle.ignjatovic01@gmail.com)

Научни рад / Scientific paper  
DOI: 10.5281/zenodo.15103201  
Примљено / received: 18. 1. 2025.  
Прихваћено / accepted: 24. 2. 2025.

## **Почеци изградње херојског култа Гоце Делчева код бугарских и југословенских комуниста**

**АПСТРАКТ:** Рад представља студију случаја која има за циљ да допринесе проучавању односа који су комунистичке партије у Југославији и Бугарској имале према националној прошлости и македонском питању. То је уједно и покушај да се протумачи однос комунизма и национализма у послератној Европи – у оним годинама у којима су комунистичке партије и даље морале доста да ураде како би учврстиле власт. Зато је једно од кључних полазишта овог рада претпоставка да су партије свесно радиле на изградњи херојског култа, уподобљавајући га својим идеолошким основама и актуелној политичкој ситуацији, како би на тај начин учиниле још више на плану „мобилизације маса“ и популаризације сопствених политика. Револуционар Гоце Делчев је изабран зато што је након Другог светског рата био слављен и у Бугарској и у НР Македонији, са неоспорним местом у оба национална пантеона. У раду је анализиран период од 1941, када устанком у Македонији тамошњи партизани под окриљем Комунистичке партије Југославије (КПЈ) започињу интензивно да употребљавају име и лик Гоце Делчева у својој пропаганди, па до 1950. године, када у обе државе долази до именовања насељених места по Гоце Делчеву. Тежиште рада биће смештено на 1946. и пренос његових посмртних остатака из Софије у Скопље, као највећи и кључни догађај када је у питању инструментализација херојског култа овог револуционара.

**КЉУЧНЕ РЕЧИ:** Гоце Делчев, култура сећања, социјализам, Југославија, Бугарска, НР Македонија

## Увод

Почеци сарадње социјалистичких влада Бугарске и Југославије могу се потражити у завршним борбама за ослобођење Југославије, у периоду након споразума који је 5. октобра 1944. године постигнут у Крајови, између Јосипа Броза Тита и бугарске делегације предвођене Добријем Терпешевим и Петром Тодоровим (уз присуство совјетских представника који су руководили састанком).<sup>1</sup> Две земље ће убрзо отпочети сарадњу у многим областима и повешће разговоре о будућем уједињењу у јужнословенску федерацију. Ипак, због подозрења западних савезника, Москва је наложила Југославији и Бугарској да ове преговоре одложе. Осим тог страног фактора, уједињење су кочиле и несугласице по питању природе уједињења – Софија није желела да прихвати да Бугарска постане седма чланица федерације, захтевајући да буде изједначена са читавом Југославијом, што је било неприхватљиво за југословенску страну, док су преговоре додатно кочили македонско питање и питање „западних покрајина“.<sup>2</sup> По доношењу резолуције Информбироа 1948. године, Бугарска се у потпуности сврстала на совјетску страну, прекидајући културну и економску сарадњу са Југославијом и покрећући пропагандну кампању против ње. До постепене нормализације односа доћи ће тек након Стаљинове смрти 1953. године.

Вероватно највећи камен спотицања у југословенско-бугарским односима било је македонско питање. Реч је о територији на којој су се у претходних неколико деценија сукобљавали српски и бугарски (и грчки) интереси.<sup>3</sup> Иако је почетком 1934. године Политички секретаријат Извршног комитета Коминтерне донео резолуцију којом

---

<sup>1</sup> Петар Драгишић, *Југословенско-бугарски односи 1944–1949*, (Београд: Институт за нову историју Србије, 2007), 251.

<sup>2</sup> Исто, 252; детаљније у Branko Petranović, *Balkanska federacija 1943–1948*, (Beograd: Zaslou, 1991); Борис Томанић, *Преокрет: Југославија и Бугарска у завршној фази Другог светског рата 1943/1944–1945/1946*, (Београд: Catena Mundi, 2023); Živko Avramovski, „Devet projekata ugovora o jugoslovensko-bugarskom savezu i federaciji (1944–1947)“, *Istorija 20. veka*, 1/2 (1983), 91–124.

<sup>3</sup> Борба за национално ослобођење током 19. века на Балкану изнедрила је неколико, најпре аутономних, а потом и независних држава. Међутим, простор Македоније остао је и даље под влашћу Османског царства, док су се у његовом окружењу младе

је потврђено постојање македонске нације и македонског језика (чиме је напуштен раније употребљавани концепт „македонског становништва“ који се односио на све „националне елементе“ на тој територији)<sup>4</sup>, недостатак прецизног програма о будућем политичком уређењу те територије довео је до „националистичког спора“ међу комунистима на Балкану током Другог светског рата.<sup>5</sup> Многи бугарски комунисти поздравили су окупацију Македоније 1941. године као ослобођење „поборне браће“.<sup>6</sup> Још један пример представља деловање Методија Шаторова, првог човека Покрајинског комитета КПЈ за Македонију, који је раскинуо све везе са КПЈ и читаву партијску организацију у Македонији припојио Бугарској радничкој партији (БРП)<sup>7</sup>, што је Коминтерна поништила, позвавши на сарадњу обе партије.<sup>8</sup>

Код бугарских комуниста постепено је сазревао другачији став – да је македонски идентитет већ увелико формиран и да се мора пронаћи начин да Македонија више не буде „јабука раздора“ међу

---

краљевине Грчка, Србија и Бугарска развијале са потенцијалом на даље територијално проширење. Њихове аспирације сударале су се на простору Македоније, на који су усмериле своје пропагандно и војно деловање. Османска власт окончана је у Првом балканском рату (1912–1913), када је Македонија подељена између поменуте три државе. Због незадовољства коначном расподелом територија, између дојучерашњих савезница избиће Други балкански рат (1913), који је завршен поразом Бугарске и потврдом резултата претходног рата. Србији је припала Вардарска, Бугарској Пиринска а Грчкој Егејска Македонија. Током Првог светског рата Србија и Бугарска ће се наћи на различитим странама, што је резултирало бугарском окупацијом јужних и источних делова Краљевине Србије (укључујући ту и оне делове Македоније у саставу Краљевине Србије). Та окупација је окончана крајем рата, те су територије постале део Краљевине СХС/Југославије, остајући ипак и даље донекле спорно подручје због активности бугарских иредентиста усмерених на њу.

<sup>4</sup> Tchavdar Marinov, Alexander Vezekov, „Communism and Nationalism in the Balkans: Marriage of Convenience or Mutual Attraction?“, *Entangled Histories of the Balkans*, vol. II, ed. Roumen Daskalov and Diana Mishkova, (Leiden: BRILL, 2015), 515–516. ; видети и Slavoljub Cvetković, „Balkanska komunistička federacija i makedonsko nacionalno pitanje“, *Istorija 20. veka*, XII/2 (1994), 49–60.

<sup>5</sup> Tchavdar Marinov, Alexander Vezekov, *нав. дело* 519. ; Branko Petranović, *Istorija Jugoslavije 1918–1988*, knj. 2, (Beograd, Nolit, 1988), 76–77. ; више у Svetozar Vukmanović Tempo, *Borba za Balkan*, (Zagreb: Globus, 1981).

<sup>6</sup> Оливера Драгишић, *Комунистичко освајање власти на Балкану 1944–1947*, (Београд: Институт за новију историју Србије, 2023), 224.

<sup>7</sup> Петар Драгишић, *нав. дело*, 81.

<sup>8</sup> Tchavdar Marinov, Alexander Vezekov, *нав. дело*, 532.

балканским народима<sup>9</sup>, али тако да то решење буде у складу са бугарским територијалним идејама. Након освајања власти, од септембра 1944. године БРП(к)<sup>10</sup> почиње да јавно исказује своје слагање и подршку југословенској политици према Вардарској Македонији, истовремено преиспитујући и критикујући националне политике које су водили ранији бугарски режими.<sup>11</sup> Бугарска страна је током 1945. године допустила пропагандни и културни рад којим је требало изградити и ојачати македонски национални идентитет код становника Пиринске Македоније, а у лето 1946.<sup>12</sup> године је присаједињење ове територије НР Македонији прокламовано као коначни циљ. Иако то јесте била званична политика, у Пиринској Македонији није суштински рађено на „македонизацији“. Постоје тумачења да је БРП(к) подржавала уједињење Македоније и промовисала македонску нацију, сматрајући да ће у будућој федерацији таква Македонија гравитирати ка Софији.<sup>13</sup>

Након доношења резолуције Информбироа, у Бугарској наступа друга фаза нове политике према Пиринској Македонији, пошто одустајање од идеје македонизације, које се догодило још раније, постаје јавно видљиво. Културне установе су затваране или њихов принцип рада промењен (Македонско народно позориште у Горњој Цумаји требало је убудуће да изводи представе искључиво на бугарском језику).<sup>14</sup> Упркос свему, Бугарска је још скоро читаву деценију признавала постојање македонског народа у „Пиринском крају“, што ће бити одбачено тек са ступањем Тодора Живкова на чело Бугарске 1956. године.<sup>15</sup>

У оваквом контексту међудржавних односа и погледа на питања идентитета македонског становништва и политичког уређења

---

<sup>9</sup> Петар Драгишић, *нав. дело*, 82.

<sup>10</sup> Од 9. септембра 1944. године дотадашња БРП постаје БРП(к) – „Бугарска комунистичка партија (комуниста)“

<sup>11</sup> Петар Драгишић, *нав. дело*, 83–85.

<sup>12</sup> *Документи за борбата на македонскиот народ за самостојност и за национална држава (том втори)*, (Скопје: Универзитет „Кирил и Методиј“, 1981), 675.

<sup>13</sup> Yannis Sygkelos, *Nationalism From The Left: The Bulgarian Communist Party During The Second World War and the Early Post-War Years*, (Leiden–Boston: BRILL, 2011), 152–153.

<sup>14</sup> *Исто*, 212.

<sup>15</sup> Tchavdar Marinov, Alexander Vezenkov, *нав. дело*, 523–524.

Македоније, потпуно је јасно да су обе партије у свом пропагандном деловању посезале за прошлошћу. Комунистичке партије у Европи су још током међуратног периода у различитим ситуацијама наступале са позиција које би се могле оценити као националне или патриотске, поготово у време платформе народног фронта прихватањем „патриотске линије“ и националних симбола, борбом за очување независности својих држава и слично.<sup>16</sup> То се наставило у још већој мери након завршетка Другог светског рата, када се таквој патриотској реторици додају и формулације попут „националног јединства“.<sup>17</sup> Почиње се отворено славити национална историја, која постаје симбол жељеног или реализованог националног јединства, чак и „допунска религија“.<sup>18</sup> У питању је мисаони образац који је заједнички и оним групама које су тражиле очување постојећег стања и онима које су позивале на промену. У овом случају, било би речи о моделу у коме се захтева обнова исконског и суштински доброг, након периода обмане, лажи, пропадања, изгубљене слободе или сличног.<sup>19</sup> Потребно је нагласити да је најчешће интерес садашњости диктирао шта ће се и у коју сврху славити – јубилеји и спомен-дани приређују се онда када се уклапају у задати политички концепт.<sup>20</sup>

### „Историјски“ Гоце Делчев

Горги (Георги) Делчев, рођен 1872. године у Кукушу (данашњи Килкис), у Егејској Македонији, био је истакнути револуционар активан у редовима ВМРО.<sup>21</sup> Највећи део свог револуционарног рада провео је као представник организације у Софији (1896–1901, и кратко током 1902. године) и један је од кључних твораца њене политике и стратегије, а показао се и као организатор који је у циљу инспекција обишао комитете на терену и помагао њиховом бољем функционисању и координацији.

---

<sup>16</sup> Исто, 487.

<sup>17</sup> Исто, 493–494.

<sup>18</sup> Михаел Митерауер, *Миленијуми и друге јубиларне године. Зашто прослављамо историју?*, (Београд: Удружење за друштвену историју, 2003), 136.

<sup>19</sup> Исто, 134–135.

<sup>20</sup> Исто, 139.

<sup>21</sup> Унутрашња македонска револуционарна организација (ВМРО), основана у Солуну 1893. године, са циљем борбе за политичку аутономију Македоније и Једрена.

Погинуо је 4. маја 1903. године у окршају са османском војском у селу Баница (данас Карија) у околини Сереза (Сера)<sup>22</sup>, не дочекавши избијање Илинденског устанка у августу исте године. Одмах по погибији, Гоце Делчев је ушао у бугарски „херојски пантеон“.<sup>23</sup> Три године потом (1906), Делчевљев саборац Михаил Чаков тајно је ексхумирао његове кости, које је скривао све до 1923. године, када су смештене у Илинденски дом у Софији, у посебно израђени саркофаг.<sup>24</sup> Од тог тренутка, о њима брине Илинденска организација, коју су три године раније основали предратни чланови ВМРО који су емигрирали у Бугарску.

Лик и дело Гоце Делчева са избијањем Другог светског рата на простору Југославије добијају сасвим нову димензију, пошто ће југословенски партизани у Македонији управо позивајући се на њега и Илинденски устанак покушавати да омасове своје редове и истакну континуитет борбе становништва Македоније за слободу и политичку аутономију. За почетак устанка у Македонији узима се 11. октобар 1941. године, када су прилепски комунисти извели напад на три објекта у том граду. Након успешне акције, прилепски месни комитет је 23. октобра званично формирао партизански одред „Гоце Делчев“.<sup>25</sup> Иако су партизански одреди у Македонији узимали имена и других македонских револуционара с краја 19. и почетка 20. века, важно је нагласити да је по Делчеву назван управо онај одред који је извео акцију која ће у каснијим деценијама бити слављена као „прва устаничка пушка“. И мада је овај одред поделом на неколико мањих крајем године практично престао да постоји<sup>26</sup>, у пролеће 1943. године ће реорганизацијом партизанских јединица настати битољски партизански одред који је понео име Гоце Делчева.<sup>27</sup> Од изузетне важности за ширење порука и позивање народа на устанак била је и илегална партизанска штампарија, која је почела са радом 2. децембра

---

<sup>22</sup> Христо Андонов-Полјански, *Гоце Делчев и неговото време*, (Скопје: Култура, 1978), 76, 83, 94–95, 125–126, 149, 189, 245–248.

<sup>23</sup> Maria Todorova, *Bones of Contention: the living archive of Vasil Levski and the making of Bulgaria's national hero*, (Budapest: Central European University Press, 2009), 77.

<sup>24</sup> Христо Андонов-Полјански, *нав. дело*, 261.

<sup>25</sup> Дане Петковски, Владо Стрезоски, *Борбена дејства у Западној Македонији 1941–1944*, (Београд: Војноиздавачки завод, 1983), 45–46.

<sup>26</sup> *Исто*, 50–51.

<sup>27</sup> *Исто*, 116–117.

1942. године, а која је такође названа по Гоце Делчеву.<sup>28</sup> Из ових примера јасно се уочава тенденција македонских партизана да своју борбу идејно повежу са борбом коју су неколико деценија раније водили македонски револуционари предвођени Гоце Делчевом, који би на тај начин били представљени као претече партизанског покрета у Македонији.

Децембра 1941. године у Струти је написана, а потом и први пут изведена, песма Владе Малеског *Денес над Македонија*.<sup>29</sup> У песми се аутор позива на најважнији „оснивачки мит“ – Крушевску републику и Илинденски устанак<sup>30</sup>, набрајајући најважније јунаке револуционарне борбе Македонаца, стављајући на прво место Гоце Делчева. Ова песма ће по ослобођењу постати незванична химна НР Македоније, све до усвајања парламентарне одлуке 1989. године, којом је озваничена као химна македонске републике.<sup>31</sup> Из овога се види како је устаничка традиција чије је лице био Делчев постала уграђена у националне симболе „нове Македоније“ изграђиване под вођством КПЈ.

То се види и из још једног примера. Наиме, на првом заседању Антифашистичког собрања народног ослобођења Македоније (АСНОМ), одржаном 2. августа 1944. године, званично је конституирана македонска федерална јединица у оквирима социјалистичке Југославије. Одабир датума није био случајан – одржавањем АСНОМ-а на Илиндан, на годишњицу избијања Илинденског устанка, требало је створити симболичку везу између ранијих револуционарних традиција и револуције у току. Два дана по одржаном заседању, ЦК КП Македоније издао је проглас македонском народу, објављујући да су идеали Гоце Делчева и других националних бораца остварени.<sup>32</sup> Такав идеал била је „независна и слободна Македонија“, како је у тадашњој пропагандној кампањи поручивано.<sup>33</sup>

---

<sup>28</sup> Mihailo Apostolski, Jovan Popovski i drugi, *NOB Makedonije*, (Skoplje: Narodna zadruga, 1964), 47.

<sup>29</sup> Csaba Kiss, *The Anthems of East-Central Europe: Reflections on the History of a National Symbol*, (London: Routledge, 2023), 40.

<sup>30</sup> Исто, 96.

<sup>31</sup> Исто, 127–128.

<sup>32</sup> *Документи од создавањето и развитокот на НР Македонија (1944–1946)*, (Скопје: Државно книгоиздавателство на Македонија, 1949), 7.

<sup>33</sup> Васил Ивановски, „2. август 1903–2. август 1944.“, *Илинденски пат*, год. I, бр. 7 и 8(1944), 11.

Као што је раније већ било речи, за почетак сарадње социјалистичких влада Бугарске и Југославије најчешће се узима војно садејство од октобра 1944. године. И у таквом контексту име Гоце Делчева нашло је своје место. Наиме, септембра 1944. године, у Софији је, посредством министарства војног, формирана бригада „Гоце Делчев“; била је састављена од југословенских држављана који су током окупације били мобилисани у бугарску војску и од добровољаца из редова македонске емиграције у Бугарској старости од 21 до 23 године. Одмах по доласку на југословенску територију, поред низа компликација, ова бригада је расформирана 3. октобра и подељена по јединицама 50. и 51. дивизије брегалничко-струмичког НО корпуса 7. октобра, а дотадашња 19. македонска бригада 50. народноослободилачке дивизије добила је назив 19. ударна македонска бригада „Гоце Делчев“.<sup>34</sup>

Комунистичке партије у обе државе давале су своја тумачења историјске улоге Гоце Делчева. Та тумачења била су готово у потпуности истоветна. И једна и друга страна говориле су о неуморном и непомирљивом борцу за слободу Македоније; који је био врхунски стратег и организатор; чија је борба била усмерена против феудално-капиталистичког система експлоатације у Османском царству; који је био противник великобугарског, великосрпског и великогрчког империјализма и који је страдао као жртва издаје управо оних који су били инструменти у рукама империјалистичке политике бугарског двора. Истоветан став се може уочити и у још једној сфери. Владимир Поптомов, члан Политбироа ЦК БРП и главни уредник *Работническог дела*, у једном тексту у званичном гласилу бугарске партије новембра 1945. године написао је: „У Вардарској Македонији је остварен принцип завештан од великана македонске ослободилачке борбе – Гоце Делчева, Даме Груева, Пере Тошева, Ђорче Петрова, Санданског, Хаџи Димова и других: *Македонија за Македонце!*“.<sup>35</sup> Исто тако, у једном тексту објављеном у *Отечественем фронту* (званични орган истоимене владајуће коалиције у Бугарској) јула 1946. године

---

<sup>34</sup> Марјан Димитријевски, *Македонската војска 1944–1945 (преглед на Главниот штаб бригадите, дивизиите, корпусите и V југословенска армија)*, (Скопје: Институт за национална историја, 1999); Борис Томанић, *нав. дело*, 228.

<sup>35</sup> Ванга Чашуле, *Од признавање до негирање (бугарски ставови за македонското прашање – статии, говори, документи)*, (Скопје: Култура, 1970), 63.

каже се да македонски народ „већ има све оне друштвене, политичке и културне услове, о којима су сањали и за које су се борили Гоце Делчев, Јане Сандански, Димо Хаџи Димов и многи други синови Македоније.“<sup>36</sup> Ови примери илуструју бугарско прихватање југословенске политике у Вардарској Македонији, али и указују на сличан наратив о историјском континуитету и оствареним идеалима, какав су југословенски комунисти изграђивали још током рата.

У једном предавању априла исте године Поптомов је рекао да је БРП надоградила идеју Гоце Делчева и македонских револуционара о аутономији Македоније прецизирајући тај захтев: аутономна Македонија у оквиру балканске федерације.<sup>37</sup> Ово би се могло схватити као покушај да се актуелни политички циљ стварања Балканске федерације легитимизује тако што би се повезао са славном прошлошћу и представио као њен логичан наставак. Са југословенске стране може се уочити сличан образац, али без назнака да је позив на аутономију у оквирима шире федерације накнадни додатак. Тако је на Првом конгресу Народног фронта Македоније Лазар Колишевски (секретар Земаљског одбора НФ Македоније) говорио како је програм ВМРО и Гоце Делчева аутономију Македоније видео само као прелазну фазу ка „федерирању“ Македоније са другим слободним балканским државама.<sup>38</sup> Делчев је представљан као истински интернационалиста који се од почетка борио за такву федерацију. Тако се у *Борби* од 7. маја 1945. године у тексту поводом годишњице погибије Гоце Делчева говори о томе како га је народ свуде радо прихватао и волео, а како су његови говори о аутономној Македонији, федеративној балканској држави и слично били позитивно прихваћени.<sup>39</sup>

Владимир Поптомов је у поменутом предавању дао један поглед на идентитет и редолуционарно-идеолошке основе Гоце Делчева, казавши како су се он и други предводници македонске

---

<sup>36</sup> *Исто*, 78–79.

<sup>37</sup> Архив Југославије (АЈ), Савез комуниста Југославије, Комисија за међународне одnose и везе (507/IX), к. 12, 7-1/26: предавање Владимира Поптомова „Национална политика Партије и њени задаци“.

<sup>38</sup> Архив Југославије (АЈ), Социјалистички савез радног народа Југославије (142), ф. 118, л. 84: „Политичко-економското положение“ – реферат Лазара Колишевског на Првом конгресу НФ Македоније.

<sup>39</sup> *Борба*, 7. мај 1945, 3.

револуционарне организације развијали под утицајем револуционарних искустава у Бугарској, пре свега Васила Левског и Христа Ботева. По њему, македонски револуционари су се сматрали Бугарима и говорили бугарским језиком, а залагање за аутономију Македоније проистекло је из њихове оштроумности и свести о разнородности македонског становништва, чији би велики део схватио бугарску власт као окупацију.<sup>40</sup> Ово, међутим, није био једини поглед на то питање међу бугарским комунистима. На пример, Христо Калајџиев, члан ЦК БРП и један од водећих представника македонске емиграције у Бугарској, у тексту у *Работническом делу* 31. јануара 1945. године најављује „први слободни конгрес“ македонске емиграције у Софији речима: „Први пут ће македонска емиграција имати могућност да на једном свом конгресу говори језиком Гоцета, Јанета, Хацијата.“<sup>41</sup> С друге стране, у југословенској штампи се неподељено говори о посебности македонског народа и његовој „национално-ослободилачкој“ борби.<sup>42</sup>

На простору НР Македоније лик Гоце Делчева постао је готово свеприсутан, о чему сведочи и чињеница да су његове слике ношене равноправно са Титовим и Стаљиновим на прославама најважнијих празника – 11. октобра<sup>43</sup> и 2. августа.<sup>44</sup> Годишњица његове погибије је свечано обележавана, а тим поводом је *Борба* објављивала репортажу и текст о историјској улози Гоце Делчева.<sup>45</sup> Треба напоменути и то да су у Бугарској сличне свечаности поводом дана погибије Гоце Делчева организовале македонске емигрантске организације.<sup>46</sup> Ипак, на основу доступних извора може се закључити да се таквим прославама у Југославији придавала доста већа важност и да су оне организоване на вишем нивоу.

---

<sup>40</sup> АЈ, 507/IX, 7-1/26: предавање Владимира Поптомова „Национална политика Партије и њени задаци“.

<sup>41</sup> Ванга Чашуле, *нав. дело*, 49.

<sup>42</sup> *Борба*, 7. мај 1945, 2.

<sup>43</sup> *Борба*, 13. октобар 1945, 1.

<sup>44</sup> *Борба*, 3. август 1946, 3.

<sup>45</sup> *Борба*, 7. мај 1945, 2; *Борба*, 8. мај 1946, 2.

<sup>46</sup> Ванга Чашуле, *нав. дело*, 69.

### Сакрализација – пренос „моштију“

И поред тога што је у НР Македонији активно грађен и промовисан наратив о историјском континуитету национално-ослободилачке борбе македонског народа, његова потпуна афирмација није била потпуна. Наиме, највише слављени јунаци те борбе нису почивали на њеној територији, већ у Бугарској.<sup>47</sup> Наратив је требало материјализовати, а управо би пренос посмртних остатака највећег револуционара, „првоапостола“ македонске националне борбе пружио материјално и симболичко задовољење „потребе за херојима“ Народне Републике Македоније.<sup>48</sup>

Идеја о преносу посмртних остатака Гоце Делчева у НР Македонију има корене у ранијим њиховим преношењима. Наиме, сам Михаил Чаков, који их је откопао и чувао до коначног смештања у Софији, казао је како су они чувани у Илинденском дому уз натпис који је заклињао будуће нараштаје да их похране у „престоници независне Македоније“.<sup>49</sup> Овај „завет“ биће испуњен након Другог светског рата. Крајем јуна 1946. године Главни одбор Народноослободилачког фронта Македоније обратио се Националном комитету македонске емиграције у Бугарској, обавештавајући га о својој одлуци да се предузму све потребне мере ради припреме преноса посмртних остатака Гоце Делчева у Скопље. У том циљу, НОФ Македоније обратио се преко републичке савезној влади ФНРЈ са молбом да придобије одобрење бугарских власти.<sup>50</sup> План је подразумевао обављање преноса почетком августа – о Илиндану, како би се тај догађај

---

<sup>47</sup> Посмртни остаци Гоце Делчева, о чему је већ било речи, налазили су се у Софији; Јане Сандански био је сахрањен у Роженском манастиру у околини Горње Цумаје (каснији Благоевград); Питу Гули и Даме Груев јесу били сахрањени на територији НР Македоније (Крушево и Русиново), али њих двојица, мада слављени као борци и револуционари, нису уздизани до тог степена као прва двојица.

<sup>48</sup> Maria Todorova, *нав. дело*, 79.

<sup>49</sup> Михаил Чаков, „Прибирането костите на великия револуционер-апостол Гоце Делчев“, *Илюстрация Илинден*, книга 6 (46), (1933), 7.

<sup>50</sup> Централен државен архив (ЦДА), фонд КМФ 23-01, Македония, инвентарен номер 830/146, лист 149: Писмо от Главния комитет на Народно-освободителния фронт на Македония до Националния комитет на македонската емиграция в България в София, с молба да съдейства пред роднините на Гоце Делчев за разрешаване пренасянето на тленните му останки от София в Скопие.

поклопио са обележавањем важног националног празника у НР Македонији.<sup>51</sup> За 2. август те године заказан је и Први конгрес НФ Македоније „из разлога што намеравамо на тај дан да пренесемо мошти Гоце Делчева из Софије у Скопље“, а у плану је било и откривање спомен-плоче посвећене њему.<sup>52</sup>

По свему судећи, иницијатива је потекла од Илинденске организације из Софије, а комунисти из НР Македоније су је лако прихватили. Стефан Аврамов, председник ове организације, обраћајући се у јулу 1946. године Земаљском одбору Народног фронта у Скопљу каже како је још у октобру 1944. године приметио да је дошло време да се посмртни остаци Гоце Делчева пренесу у Скопље, а у децембру исте године тим поводом ступио у везу са скопским одбором Народноослободилачког фронта. Потом је, априла 1946. године, предложио да се пренос обави поводом Првог маја (што су, наводно, подржале и сестре Гоце Делчева), али је остатак организације то одбио уз аргумент да није читава Македонија слободна (вероватно се мислило на Егејску Македонију на простору Грчке захваћене грађанским ратом). Аврамов наставља комуникацију са представницима Народног фронта Македоније, од којих писмом тражи да упуте званични захтев Илинденској организацији за пренос посмртних остатака Гоце Делчева.<sup>53</sup> Ипак, 20. јула 1946. године, у свом одговору на овај допис, Главни одбор НОФ Македоније није доставио тражено званично писмо, уз аргумент да је захтев већ упућен преко македонске и југословенске владе а одобрење добијено од бугарских власти, те да ће се Аврамовљево претходно писмо сматрати као сагласност Илинденске

---

<sup>51</sup> ЦДА, фонд КМФ 23-01, инв. но. 830/146, л. 147: Писмо от Главния комитет на Народно-освободителния фронт на Македония до Председателството на правителството на Народна република Македония за отпускане на парична сума за пренасянето на тленните останки на Гоце Делчев от София в Скопие.

<sup>52</sup> АЈ, 142, ф. 118, л. 1: писмо Главного одбора НФ Македоније Извршном одбору НФ Југославије.

<sup>53</sup> ЦДА, фонд КМФ 23-01, инв. но. 830/146, л. 151–152: Писмо от Стефан Аврамов – председател на Илинденската организация в България, до Земския комитет на Народно-освободителния фронт в Скопие, в което описва заслугите си за пренасянето на тленните останки на Гоце Делчев от София в Скопие.

организације.<sup>54</sup> Исти документ садржи и обавештење да због недо-вољно времена за организацију није могуће извести пренос планира-ног датума, и да је став представника НР Македоније да то треба оба-вити у октобру, на Дан устанка.<sup>55</sup>

Даљих одлагања није било, те је тако пренос „моштију“ Гоце Делчева имао прилику да симболички многоструко увећа значај празника тек други пут прослављаног „у слободи“. Југословенска страна је, међутим, овоме приступила суздржано. Наиме, ЦК КПЈ сматрао је да пренос посмртних остатака Гоце Делчева не треба да има превише помпезан карактер и зато је дао препоруку да у делега-цији коју је требало да чини између петнаест и двадесет људи не учес-твују „друг Лаза и командант Армије“. Уједно, требало је да свечаност у Софији траје само онолико колико је нужно, али никако тродневно (како су гласили неки бугарски предлози), као и да пролазак кроз Пи-ринску Македонију буде што бржи, а да главна прослава буде одр-жана у Скопљу.<sup>56</sup> Из свега би се могло закључити да је КПЈ намера-вала да успостави монопол над херојским култом Гоце Делчева и спречи Бугарску да га даље експлоатише. Централна прослава тре-бало је да се одржи у Скопљу и одатле је требало да буду послате најгласније поруке. Уз све ово, важно је скренути шажњу на још један детаљ. Овим поводом, ЦК КПЈ је такође нагласио да Гоце Делчеву „треба дати право место: нити преценити његов значај, нити потце-нити га.“<sup>57</sup> Дакле, уз сву организацију и свечану атмосферу требало је пазити и на то да се не претера у уздизању хероја, сасвим сигурно јер је централно место у слављењу подвига из прошлости припадало партизанима, самој КПЈ и Јосипу Брозу Титу.

Цео догађај најављен је текстом Христа Калајџиева у *Работни-ческом делу* 3. октобра 1946. године. Пишући о томе како је крајњи циљ Делчева било стварање македонске државе, која ће послужити

---

<sup>54</sup> ЦДА, фонд КМФ 23-01, инв. но. 830/146, л. 154: Писмо от Главния комитет на На-родно-освободителния фронт на Македония до Илинденската организация в Со-фия, с което я информира, че пренасянето на тленните останки на Гоце Делчев от София в Скопие се отлага от 2 август за 11 октомври – денят на въстанието.

<sup>55</sup> Исто.

<sup>56</sup> АЈ, 507/IX, к. 9, л. 7-V/40: обавештење ЦК КП Македоније посланику Ковачевићу у Софији.

<sup>57</sup> Исто.

као тачка спајања свих балканских народа, Калајџиев каже како је тај циљ прихватила „млада македонска држава“, решена да испуни сан о уједињењу целог македонског народа. Ипак, „македонска трагедија“ је у томе што посмртни остаци Гоце Делчева не почивају у главном граду НР Македоније, што Калајџиев описује као „аномалију“ коју треба исправити и омогућити потпуно спајање Гоце Делчева са македонском државом. Постављајући такву аргументацију, он обавештава јавност о томе да су македонска влада и Национални комитет Савеза македонских братстава у Бугарској постигли сагласност о преносу у Скопље посмртних остатака Гоце Делчева. Калајџиев је позвао на масовну посету, која би послала снажну поруку о симпатијама према НР Македонији и жељи за изградњом вечног „братства и јединства међу југословенским народима“.<sup>58</sup>

Понављајући исту аргументацију, софијски Акциони комитет за пренос костију Гоце Делчева упутио је апел у коме је позвао припаднике македонске емиграције и становнике Софије да присуствују планираној свечаности. Посмртни остаци Гоце Делчева биће изложени у посебном саркофагу у Македонском народном дому у Улици маршала Тита, где ће 6. октобра изјутра отпочети полагање венаца бугарских и македонских организација и делегација. Сутрадан (7. октобра) у поподневним часовима очекиван је долазак делегације НР Македоније, након чега ће предвече бити одржан свечани комеморативни скуп. Коначно, у уторак 8. октобра посмртни остаци Гоце Делчева кренуће пут Скопља.<sup>59</sup>

У Софију је допутовала званична југословенска делегација у којој су, између осталих, били председник НФ Скопље Лазар Танев, министри у влади НР Македоније Кирил Петрушев и Димитар Бојановски, председница АФЖ Скопље Вера Ацева и генерал Кирил Михајловски-Груица који је командовао и почасним војним одредом Југословенске армије. Уз њих, свечаности одржаној у Народном позоришту у Софији је присуствовао и југословенски посланик у

---

<sup>58</sup> Ванга Чашуле, *нав. дело*, 90–91.

<sup>59</sup> ЦДА, фонд КМФ 23-01, инв. но. 830/146, л. 159: Апел от Акционния комитет за пренасянето на костите на Гоце Делчев към македонската емиграция и софийското гражданство за: масово поклонение пред тленните му останки, посрещането на делегацията от Скопие и присъствие на тържественото събрание.

Бугарској Никола Ковачевић.<sup>60</sup> Међу присутнима са бугарске стране најзначајнији је био председник бугарске владе Кимон Георгиев. Ови најзначајнији представници две државе заузели су место за великим столом постављеним на позорници, који су са њима делили и рођаци Гоце Делчева. Иза овог стола стајали су барјактари са заставама македонских емигрантских организација у Бугарској и почасна чета Југословенске армије. У позадини је био истакнут велики портрет Гоце Делчева, док су се у првом плану налазили свечана говорница и саркофаг са костима Гоце Делчева, око кога су стајала двојица југословенских војника – у самом средишту сцене.<sup>61</sup> За ову прилику био је израђен посебан саркофаг, дело Нестора Алексијева – на предњој страни налазио се лик Гоце Делчева, позади ознака ВМРО-а, а по бочним странама грбови НР Македоније и ФНРЈ.<sup>62</sup> У оваквој свечаној сценографији очигледно су доминирали мотиви Македоније и Југославије. Тиме се и визуелно слала иста порука о остварењу идеала Гоце Делчева у оквиру Југославије.

Свечани говор одржао је академик Тодор Павлов (послератни намесник Бугарске до септембра 1946), упућујући поруке најпре бугарској јавности. Започео је указивањем на то да је Гоце Делчев био социјалиста и интернационалиста, на шта указује начин његове борбе.<sup>63</sup> Као његов највећи историјски допринос наводи бескомпромисну борбу против империјалистичке политике бугарског двора и било каквог другог мешања са стране, у складу са позивом да Македонија буде „за Македонце“.<sup>64</sup> С друге стране, Павлов је причао и о неким наводним грешкама Гоце Делчева. Као најважнију означава то да се он никада није суштински одредио по питању македонске националне свести, мада његово деловање јесте немерљиво допринело њеном стварању. Упркос томе, Павлов на основу једне ситуације из Делчевљевог живота закључује да би он сасвим сигурно био задовољан тренутним стањем и да је његова некадашња жеља већ постала

---

<sup>60</sup> ЦДА, Стопански комбинат „Българска фотография“ (720), опис 9, архивна единица 605, л. 39: фотография.

<sup>61</sup> ЦДА, ф. 720, о. 9, а. е. 605, л. 37: фотография.

<sup>62</sup> Христо Андонов-Полјански, *нав. дело*, 262.

<sup>63</sup> Тодор Павлов, „Гоце Делчев“, *Македонска мисъл*, кн. 1-2, год. 2, (септември-октомври 1946), 3.

<sup>64</sup> *Исто*, 2–4.

историјска чињеница – постоји македонски књижевни језик и позамашна продукција на њему.<sup>65</sup> Павлов означава Делчева као претечу каснијег Народно-ослободилачког македонског фронта који је, „под врховним вођством великог сина, учитеља и вожда југословенских народа, легендарног Тита, најзад успео да реализује велики сан Гоцета и његових сарадника: стварање слободне и суверене Македонске државе“.<sup>66</sup> Могло би се рећи да је овим основним ставовима Тодор Павлов подржао „оснивачки мит“ о НР Македонији какав се изграђивао у Југославији. И његове похвале Титу, југословенским партизанима и ФНРЈ с краја говора иду у смеру потврде континуитета „Илинден – Илинден“, о коме је већ било речи.

По окончању свечаности, саркофаг са костима Гоце Делчева напустио је Софију у пратњи „око две хиљаде Македонаца“, како се касније сећао генерал Кирил Михајловски-Груица.<sup>67</sup> Предвече се стигло у Горњу Цумају, где је саркофаг био изложен у фискултурној сали, како би грађани могли да дођу и одају му почаст. Након Горње Цумаје, ради истих дочека застајало се и у градовима Петрич и Симитли, а Михајловски се присећао и како су у једном селу између ова два града, у коме су сви становници били пореклом из Делчевљевог родног Кукуша, доживели изузетно емотиван дочек, пошто су се људи бацали на земљу и клањали саркофагу који је пролазио.<sup>68</sup> Поворка је на простору НР Македоније застајала ради свечаних дочека у Струмици, Радовишу, Штипу и Велесу, да би у Скопље стигла 10. октобра око 15 часова.<sup>69</sup> Београдска *Политика* известила је да је, и поред изузетно лошег времена, дочек у Скопљу био масован, а поворка праћена „многим хиљадама народа“ стигла у Цркву Светог Спаса<sup>70</sup>, где су је дочекали председник владе НР Македоније Лазар Колишевски са министрима, чланови Президијума Народног собрания са председником Богојем Фотевим и совјетски амбасадор у Београду Анатолиј Лаврентијев. Саркофаг је положен на мермерну гробницу

---

<sup>65</sup> Исто, 7–8.

<sup>66</sup> Исто, 3–4.

<sup>67</sup> Кирил Михајловски, „Силно е македонското национално чувство“, *Млад борец*, год. XXVII, бр. 28, (15. XI 1971), 7.

<sup>68</sup> Исто, 7.

<sup>69</sup> *Политика*, 11. октобар 1946, 3.

<sup>70</sup> Исто, 3.

у дворишту цркве, а на њега постављена пушка која је припадала Делчеву. Том приликом говоре су одржали Стефан Аврамов, председник Илинденске организације у Бугарској, и Богоје Фотев, председник Президијума Народног собрания НР Македоније. Аврамов је указао на то да су „илинденци“ дуже од две деценије чували посмртне остатке Гоце Делчева, рекавши да је уверен да ће они остати „симбол уједињења осталих делова Македоније у својим етничким границама.“ И Фотев је у свом говору позивао на уједињење целокупне Македоније, скрећући пажњу на грађански рат у Грчкој и чињеницу да управо у оном делу Македоније из кога је потекао Гоце Делчев и даље нема мира. Осим прилике да истакне конкретан спољнополитички став, Фотев није пропустио да и сâм допринесе историјској легитимизацији НР Македоније, казавши како је она „највећи, најтрајнији и највеличанственији од свих споменика“ који ће икада бити подигнути Гоце Делчеву.<sup>71</sup>

Централна прослава одржана је сутрадан, 11. октобра, на празник Дана устанка народа Македоније. Тим поводом одржан је „величанствен митинг“ на коме је присуствовало тридесетак хиљада људи.<sup>72</sup> Након извођења химни и читања Титове поруке поводом прославе празника, скупу се обратио председник македонске владе Лазар Колишевски. Он је нагласио да се на дан „нашег највећег националног народног празника“ десио пренос „моштију“ и откривање првог споменика Гоце Делчеву, чиме је НР Македонија дала још један израз великог признања овом јунаку.<sup>73</sup> Говорећи о Делчеву, рекао је да је он „познавао напредну социјалистичку теорију“ и био идеалан спој револуционарног теоретичара и практичара<sup>74</sup>, али је наглашавао националну црту његовог деловања. По Колишевском, основна начела Гоце Делчева били су „бескрајна вера у народ и његову снагу“, „тврда убеђеност да су народним интересима противни интереси бугарског двора“, да борбу треба водити и против Османског царства и против империјалистичких тенденција Бугарске и других балканских

---

<sup>71</sup> *Борба*, 12. октобар 1946, 3.

<sup>72</sup> *Политика*, 12. октобар 1946, 3.

<sup>73</sup> Лазар Колишевски, „Говор одржан на прославата на 11. октомври 1946 г.“, *Нов ден – списание за уметност, наука и општествени прашања*, год. IV, бр. 5, (мај 1948), 3.

<sup>74</sup> *Исто*, 4.

држава, као и да у Македонији „постоји један народ са јединственим интересима“, при чему је кључни елемент за успешност борбе јединство тог македонског народа са мањинама.<sup>75</sup> Погибија Гоце Делчева представљала је један крупан прелом, јер од тог тренутка, каже Колишевски, ВМРО постаје оруђе у рукама бугарског двора, губећи везу са народом и његовим интересима и постајући „појам за обичну професионалну терористичку организацију.“<sup>76</sup> Колишевски је говорио о Народноослободилачкој борби у Југославији као подвигу који је на простору Македоније 11. октобра 1941. године израстао на примеру Гоце Делчева, најавивши закон којим ће тај датум постати званични државни празник.

Из свега овога се види да је онај део говора Колишевског који се односио на Гоце Делчева послао готово исте поруке какве је у Софији четири дана раније упутио Тодор Павлов, али наглашавајући различите ствари. За разлику од Павловљевог нагласка на социјалистичким и интернационалистичким полазиштима Гоце Делчева, Колишевски истиче и у први план ставља националне црте његовог деловања. Још већу пажњу треба да побуди чињеница да је он свој говор и започео и завршио причајући о историји и погледу на прошлост. Наиме, отварајући говор, Колишевски је рекао како су Македонци у том тренутку у позицији да са историјско-научне позиције дају процену своје прошлости и са „лика својих бораца“ скину сенку мистификације великобугарских, великосрпских и „других лажних историчара“.<sup>77</sup> Завршавајући говор, он поново изговара сличну формулацију, а онда даје неку врсту државне доктрине погледа на историју. Македонска прошлост ће бити повезивана са скоријом прошлешћу када је под вођством Јосипа Броза Тита и КПЈ постигнуто коначно ослобођење и национално остварење – национална историја ће бити посматрана као процес у коме је македонски народ и поред тешких пораза и потешкоћа ишао напред и постигао остварење свог националног идеала – „НР Македонија у оквирима Титове Југославије“.<sup>78</sup> Такав образац погледа на прошлост као логични след

---

<sup>75</sup> Исто, 4.

<sup>76</sup> Исто, 5.

<sup>77</sup> Исто, 3.

<sup>78</sup> Исто, 7–8.

догађаја који је водио постојећем стању већ је уочен у овом раду, али је значајно нагласити и чињеницу да је сада са једног од највиших места отворено речено каква је званична „политика историје“.

По завршетку говора, Лазар Колишевски је у Градском парку открио споменик Гоце Делчеву, рад академског вајара Љубомира Далчева.<sup>79</sup> На тај начин окончан је процес преноса посмртних остатака Гоце Делчева у Скопље. Поред симболичког, које је већ неко време вршено, на највишем нивоу је извршено и материјално спајање Гоце Делчева и НР Македоније. Осим Илиндана, са којим је повезиван још од самог Илинденског устанка, сада је Делчев на најчвршћи могући начин био повезан и са другим великим празником НР Македоније – 11. октобром. Цео овај вишедневни догађај обе државе искористиле су за слање важних политичких порука, пре свега оних спољнополитичких: позива на стварање Балканске федерације и помоћ борби против „реакције“ у грчком грађанском рату и „ослобођење“ Егејске Македоније. Име Гоце Делчева требало је да овим прокламованим циљевима да још већу тежину.

### Гоце Делчев и лом у југословенско-бугарским односима

У периоду након преноса посмртних остатака у Скопље, Гоце Делчев је слављен у Југославији и Бугарској на готово исти начин као и раније, уз додатак неких нових форми. У НР Македонији се почело са објављивањем публикација посвећених овом хероју. На пример, Научни институт за историју македонског народа је током 1947. године радио на изради монографије о Гоце Делчеву<sup>80</sup>, а Друштво писаца Македоније у свом листу *Нов ден* редовно објављивало песме и приповетке на ту тему и читав број за мај 1948. посветило Гоце Делчеву, објавивши у њему текст говора Колишевског приликом преноса посмртних остатака у Скопље, текстове историчара, песме и приповетке, неколико Делчевљевих писама и неколико његових портрета.<sup>81</sup>

На простору Народне Републике Македоније обележавани су кључни празници повезани са Гоце Делчевом, у првом реду Илиндан

---

<sup>79</sup> Христо Андонов-Полјански, *нав. дело*, 262.

<sup>80</sup> *Борба*, 23. јануар 1947, 5.

<sup>81</sup> *Нов ден* – списание за уметност, наука и општествени прашања, год. IV, бр. 5, (мај 1948).

и годишњица његове погибије. Одељење за агитацију и пропаганду Земаљског одбора НФ Македоније организовало је активност агитатора који су широм републике држали предавања поводом ова два датума.<sup>82</sup> У ту сврху су у оквиру агитаторског приручника штампане и основне тезе које је агитаторима требало да помогну у извршењу задатка. Из једног таквог *блокнота* из маја 1948. године види се да се те тезе нису нимало разликовале од онога што је већ раније било изречено о Гоце Делчеву. Штавише, у њима се осећа пресудни утицај говора који је Лазар Колишевски одржао 11. октобра 1946. године, пошто се деловање Гоце Делчева тумачи са становишта НОБ-а, уз закључак да његови снови нису само остварени, већ и премашени стварањем НР Македоније.<sup>83</sup>

Да је пракса слављења лика Гоце Делчева у потпуности заживела након октобра 1946. године може се видети и из самог изгледа свечаности поводом годишњице његове смрти. Тако су у Скопљу 5. маја 1948. године на свечаној седници владе НР Македоније донете одлуке којима су установљене награда „Гоце Делчев“ за најбоље научне радове у области историје македонског народа и стипендија „Гоце Делчев“ за пет студената историје на Филозофском факултету у Скопљу. Истог дана, на Филозофском факултету је одржана свечана седница, а у Народном позоришту свечана академија, а представници масовних организација положили су венце и цвеће на гроб Гоце Делчева и споменик у Градском парку.<sup>84</sup> Венци су код споменика полагаани и у другим приликама, па су их тако, на пример, уметници загребачке опере и балета положили у септембру 1949. године приликом свог гостовања у Скопљу.<sup>85</sup>

И у Бугарској је о важним датумима било речи о Гоце Делчеву. Тамошња штампа му је посвећивала текстове на дане годишњице његове погибије и Илинденског устанка. Слично као у НР Македонији, и овде је наратив пратио говор са свечаности поводом преноса посмртних остатака у Скопље. У духу Павловљевог говора одржаног

---

<sup>82</sup> АЈ, 142, ф. 120, л. 153: Извештај о раду НФ Македоније од јануара до 30. септембра 1948.

<sup>83</sup> *Исто*, 45.

<sup>84</sup> *Борба*, 6. мај 1948, 2.

<sup>85</sup> *Борба*, 15. септембар 1949, 5.

у Софији, *Работническо дело* 6. маја 1948. године пише, у тексту посвећеном 45-годишњици погибије Гоце Делчева, да се радило о интернационалисти који је балканским народима завештао пут братства и јединства којим они корачају предвођени Георгијем Димитровим и Јосипом Брозом Титом као својим вођама.<sup>86</sup> Слично томе, *Отечествен фронт* у тексту објављеном 2. августа 1947. године поводом годишњице избијања Илинденског устанка пише да је македонска национална револуција привукла чак и пажњу Лењина, који је истицао организацију Гоце Делчева као пример масовне, дисциплиноване и револуционарне организације.<sup>87</sup> Листови који су били званични органи БРП и коалиције Отечественог фронта нису негирали тезу о националној борби македонског народа и националном карактеру делатности Гоце Делчева, али су ипак бирали да нагласе њене социјалне (или социјалистичке) одлике.

До промена долази са Резолуцијом Информбироа 28. јуна 1948. године, која је означила почетак слома политичких односа Југославије и Совјетског Савеза, а самим тим и Југославије и других земаља „народне демократије“. Свега неколико дана касније, 3. јула, у Горњој Цумаји је са тамошњим активистима Отечественог фронта говорио секретар ЦК БРП Трајчо Костов, рекавши како су југословенски захтеви према Бугарској у погледу присаједињења Пиринске Македоније били некоректни, као и наводни покушај руководства НР Македоније да натера становништво тог краја да се „одрекну свог матерњег језика, а свакоме је познато да се је Гоце Делчев и поред тога што је говорио бугарски борио за македонска права.“<sup>88</sup> Последњег дана јула у *Работническом делу* објављен је текст о Илинденском устанку, у коме се каже да су све македонске вође „од аутономисте Гоце Делчева до федералисте Санданског“ своје прогресивне идеје формирале на традицијама бугарских социјалиста и бугарске револуционарне борбе за ослобођење.<sup>89</sup> Наводни завети које су оставили Делчев и Сандански, „преведени на данашњи политички језик су следећи: сарадња са бугарским и југословенским народима на стварању

---

<sup>86</sup> Ванга Чашуле, *нав. дело*, 139.

<sup>87</sup> *Исто*, 108.

<sup>88</sup> АЈ, 507/IX, к. 13, л. 15/IV-63: реферат Трајче Костова пред активистима ОФ у Г. Цумаји.

<sup>89</sup> Ванга Чашуле, *нав. дело*, 144–145.

јужнословенске заједнице, јачање фронта демократије и социјализма на челу са Совјетским Савезом.“ Југословенска страна, тј. руководства из Скопља и Београда, оптужена су да су изневерила те завете, прекинувши револуционарне и демократске традиције Илинденског устанка и македонских вођа Гоце Делчева и Јане Санданског.<sup>90</sup>

У Софији је 2. августа 1948. године одржана прослава 45-годишњице Илинденског устанка, на којој је реферат прочитао Владимир Поптомов, потврдивши њиме погледе бугарске партије изношене током претходних месец дана. Оптужио је скопско руководство да по наредбама из Београда жели НР Македонију да претвори у земљу национализма и шовинизма, „где би Гоце Делчев и Јане Сандански, ако би били живи сада, као и сви руководиоци Илинденског устанка, били проглашени за великобугарске шовинисте, и то ни због чега другог, него зато што не умеју да говоре и пишу на другом језику, осим на бугарском.“<sup>91</sup> Говорећи о Пиринској Македонији и њеном становништву, рекао је да „народ који је био способан да сазда велику илинденску епопеју, који је изродио великане попут Гоце Делчева и Јанета Санданског – тај народ неће извршити такво издајство“ да напусти бугарску државу.<sup>92</sup>

Касније се срећу још отвореније увреде југословенском и македонском руководству, па тако *Отечествен фронт* 2. августа 1949. године пише да су „титовци и њихове македонске креатуре“ изневерили револуционарно-демократске завете Гоце Делчева и Јане Санданског и „најгнусније“ оскрnavили идеале Илиндена.<sup>93</sup> У свом говору на Трећој конференцији БКП<sup>94</sup>, Борис Вапцаров (секретар окружног партијског комитета у Благоевграду) рекао је како је на бугарским комунистима да понесу „заставу македонске ослободилачке борбе, заставу Гоцета, Јанета, Дима и да не дозволимо да она падне у нечисте титовске или михајловистичке руке...“<sup>95</sup>

---

<sup>90</sup> Исто, 146.

<sup>91</sup> Исто, 163.

<sup>92</sup> Исто, 164.

<sup>93</sup> Исто, 211–212.

<sup>94</sup> Крајем 1948. године Бугарска радничка партија (комуниста) (БРП(к)) променила је име у Бугарска комунистичка партија (БКП).

<sup>95</sup> Ванга Чашуле, *нав. дело*, 246.

Промена наратива у Бугарској је очигледна. Иако су опстали неки ранији елементи, па је борба против „великобугарског империјализма“ и даље осуђивана а борба за политички аутономну Македонију сматрана као легитимна, ипак је та борба сада отворено повезивана са Бугарском. Та веза, представљана као нераскидива, била је идејна (због наводног кључног развоја под дејством бугарских социјалиста и националних револуционара) и културна (јер су се, наводно, македонске вође служиле искључиво бугарским језиком). Разматрајући борбу за национално ослобођење Македонаца током Другог светског рата, бугарски комунисти њен успех повезују са ослонцем на СССР<sup>96</sup> – више нема спомињања и величања КПЈ и Тита као њеног „генијалног вође“. Они су представљени једино као издајници завета Гоце Делчева и других македонских националних хероја. У том смислу, Бугарска је проглашавана јединим чуварем тих завета и носиоцем борбе за њихово потпуно остварење.

У Југославији није било неке значајне промене наратива. Уз одговоре на оптужбе из Бугарске (које су подразумевале и полемику о држању бугарске партије током Другог светског рата, превасходно њену „великобугарску и опортунистичку линију“ према Вардарској Македонији<sup>97</sup>), и даље је срж наратива била у тези да је Македонија слободна захваљујући борби коју је македонски народ водио под руководством Тита и КПЈ, изборивши слободу о којој су сањали и за коју су пали Гоце Делчев и други револуционари.<sup>98</sup>

У складу са идејом о томе да су чувари завета Гоце Делчева, обе државе ће током 1950. године донети одлуке о преименовању градова у његову част, што је била уобичајена пракса социјалистичке изградње културе сећања. Најпре је 23. априла Президијум Народног собрания НР Македоније уважио предлог Комитета за законодавство и изградњу народне власти Владе НР Македоније, доневши указ о промени имена места Царево Село у Делчево.<sup>99</sup> Само два месеца касније, 29. јуна, Политбиро ЦК БКП прихватио је предлог партијског комитета у Неврокопу о промени имена овог града у Гоце Делчев и

---

<sup>96</sup> Исто, 256.

<sup>97</sup> Борба, 2. август 1949, 1.

<sup>98</sup> Борба, 11. октобар 1950, 1.

<sup>99</sup> Службен весник на Народна република Македонија, год. VI, бр. 13, 81.

наложио да се пред владу изнесе предлог о доношењу таквог указа.<sup>100</sup> Ово је био нови облик слављења Гоце Делчева за који би се могло рећи да је, након стављања тачке на период „дељеног хероја“, био још једна потврда дефинитивног прелаза на време када ће се обе државе борити за епитет јединог истинског чувара револуционарне традиције чији је представник био Гоце Делчев.

### Закључак

По завршетку Другог светског рата, комунистичке партије у Европи покушавале су на разне начине да се учврсте на власти и изврше легитимизацију својих позиција и политичких решења која су донеле. Један од коришћених начина било је истицање историјског континуитета, што је нарочито послужило југословенским комунистима у Вардарској Македонији. Већ од самог почетка своје борбе током рата, македонски партизани повезивали су себе са традицијама Илинденског устанка из 1903. године, који је постао срж оснивачког мита македонске републике створене у Другом светском рату. Као идеално лице тог мита лако се наметнуо Гоце Делчев, као највећи и међу народом највише цењени јунак револуционарне борбе у Македонији крајем 19. и почетком 20. века. Гоце Делчев је постао национални херој највишег ауторитета, пошто је његово име увек стајало на првом месту међу свим оним јунацима који су се, по наративу пласираном након рата, борили и дали животе за стварање слободне македонске државе – идеал који је остварен у НР Македонији. Пренос његових посмртних остатака из Софије у Скопље био је круна тог процеса легитимизације НР Македоније и њеног повезивања са револуционарним традицијама чије је лице био Делчев.

За разлику од југословенске, комунистичка партија у Бугарској није током целог истраживаног периода на јединствен начин посматрала Гоце Делчева и питања македонске ослободилачке борбе. У самој партији постојали су опречни ставови који су испливали на површину и постајали званични у зависности од актуелне партијске спољнополитичке оријентације и међудржавних односа.

---

<sup>100</sup> Протокол бр. 230, 29. јун 1950.

Тако је Партија све до краја јуна 1948. подржавала процес историјске легитимизације НР Македоније и у њему и сама учествовала (најважнији допринос била би дозвола да до преноса „моштију“ уопште и дође), да би након Резолуције Информбироа заузела готово потпуно супротно становиште, почевши да у одређеној мери својата Делчева и друге македонске револуционаре, представљајући себе као њиховог творца (тј. бугарске социјалисте који су били од пресудног идеолошког утицаја на њих) и заштитника њихових идеала у будућности.

И док су комунисти у НР Македонији од почетка истицали македонски национални карактер борбе коју су водили Гоце Делчев и његови сарадници, у Бугарској је преовладавао нагласак на социјалним и социјалистичким цртама њихове делатности и идеја. Тек ће након наглог заокрета у другој половини 1948. године бугарска партија отвореније иступати са националним нагласком, одвлачећи Делчева на другу страну. И мада још увек нису отворено заступали став да су Делчев и други македонски револуционари били Бугари, бугарски комунисти су, узимајући за аргументе језик, идеолошке и револуционарне узор, истицали највећу могућу културну блискост ових бораца, а са њима и целокупног становништва Македоније, са бугарским народом.

## Библиографија

### Извори:

Архив Југославије, Београд

Фонд 507 – Савез комуниста Југославије, Комисија за међународне односе и везе

Фонд 142 – Социјалистички савез радног народа Југославије

Централен државен архив, Софија

Протоколи на Политбюро и Централния комитет на БКП (1944–1989) (<https://politburo.archives.bg/>)

Гоце Делчев (1872–1903): архивни документи (<https://gd.archives.bg/>)

*Документи за борбата на македонскиот народ за самостојност и за национална држава (том втори)*, Универзитет „Кирил и Методиј“, Скопје, 1981.

*Документи од создавањето и развитокот на НР Македонија (1944–1946),*  
Државно книгоиздавателство на Македонија, Скопје, 1949.

Ванга Чашуле, *Од признавање до негирање (бугарски ставови за македонското прашање – статии, говори, документи),* Култура, Скопје, 1970.

### **Штампа:**

*Борба*

*Политика*

Блокот 5 (*прирачник за агитација*), Земски одбор на Народниот фронт на Македонија – Одделение за агитација и печат, Скопје, 1948.

Васил Ивановски, „2. август 1903 – 2. август 1944“, *Илинденски пат*, год. I, број 7 и 8 (1944), 11–16.

Кирил Михајловски-Груица, „Силно е македонското национално чувство“, *Млад борец*, год. XXVII, бр. 28, 15. XI 1971, 6–7.

Михаил Чаков, „Прибирането костите на великиот револуционер-апостол Гоце Делчев“, *Иллюстрация Илинден*, год. 5, кн. 6 (46), (1933), 6–7.

*Нов ден – списание за уметност, наука и општествени прашања*, год. IV, бр. 5, мај 1948.

*Службен весник на Народна република Македонија*, год. VI, бр. 13 (1950)

Тодор Павлов, „Гоце Делчев“, *Македонска мисъл. Месечно списание орган на Македонския научен институт*, кн. 1-2, год. 2, септември–октомври 1946, 1–10.

### **Литература:**

Андонов–Полјански, Христо, *Гоце Делчев и неговото време*. Скопје: Култура, 1978.

Димитријевски, Марјан, *Македонската војска 1944–1945 (преглед на Главниот штаб бригадите, дивизиите, корпусите и V југословенска армија)*. Скопје: Институт за национална историја, 1999.

Драгишић, Оливера, *Комунистичко освајање власти на Балкану 1944–1947*. Београд: Институт за новију историју Србије, 2023.

Драгишић, Петар, *Југословенско-бугарски односи 1944–1949*. Београд: Институт за новију историју Србије, 2007.

- Митерауер, Михаел, *Миленијуми и друге јубиларне године. Зашто прослављамо историју?*. Београд: Удружење за друштвену историју, 2003.
- Петковски, Дане, Стрезоски, Владо, *Борбена дејства у Западној Македонији 1941–1944*. Београд: Војноиздавачки завод, 1983.
- Томанић, Борис, *Преокрет: Југославија и Бугарска у завршној фази Другог светског рата 1943/1944–1945/1946*. Београд: Catena Mundi, 2023.
- Apostolski, Mihailo, Popovski, Jovan i drugi, *NOB Makedonije*. Skoplje: Narodna zadruga, 1964.
- Avramovski, Živko, „Devet projekata ugovora o jugoslovensko-bugarskom savezu i federaciji (1944–1947)“, *Istorija 20. veka*, I/2 (1983), 91–124.
- Cvetković, Slavoljub, „Balkanska komunistička federacija i makedonsko nacionalno pitanje“, *Istorija 20. veka*, XII/2 (1994), 49–59.
- Kiss, Csaba, *The Anthems of East-Central Europe: Reflections on the History of a National Symbol*. London: Routledge, 2023.
- Marinov, Tchavdar, Vezekov, Alexander, „Communism and Nationalism in the Balkans: Marriage of Convenience or Mutual Attraction?“. *Entangled Histories of the Balkans, vol. II*, edited by Roumen Daskalov and Diana Mishkova, 469–555. Leiden: BRILL, 2015.
- Petranović, Branko, *Balkanska federacija 1943–1948*. Beograd: Zaslou, 1991.
- Petranović, Branko, *Istorija Jugoslavije 1918–1988*, knj. 2. Beograd, Nolit, 1988.
- Sygkelos, Yannis, *Nationalism From The Left: The Bulgarian Communist Party During The Second World War and the Early Post-War Years*. Leiden–Boston: BRILL, 2011.
- Todorova, Maria, *Bones of Contention: the living archive of Vasil Levski and the making of Bulgaria's national hero*. Budapest: Central European University Press, 2009.
- Vukmanović, Svetozar Tempo, *Borba za Balkan*. Zagreb: Globus, 1981.

Pavle Ignjatović, BA  
Faculty of Philosophy, Belgrade  
[pavle.ignjatovic01@gmail.com](mailto:pavle.ignjatovic01@gmail.com)

## **The inception of the hero cult of Goce Delchev among Bulgarian and Yugoslav communists**

This paper is a case study analyzing the relationship between the Communist parties of Yugoslavia and Bulgaria regarding their views on national history and the Macedonian question. It explores how Communism and nationalism intersected in post-war Europe, particularly during the years when Communist parties were consolidating power. The study posits that these parties consciously constructed heroic cults aligned with their ideological goals to mobilize the masses and legitimize their policies. The focus is on the figure of Goce Delchev, a revolutionary celebrated as a national hero in both Bulgaria and the People's Republic of Macedonia. The period analyzed spans from 1941, when Macedonian partisans began using Delchev's image in their propaganda, to 1950, marked by the naming of places after him. Particular emphasis is placed on 1946, during the transfer of Delchev's remains from Sofia to Skopje, symbolizing the legitimization of the People's Republic of Macedonia's ties to revolutionary traditions. The paper also highlights differences in how the Communist parties in Yugoslavia and Bulgaria viewed Delchev and the Macedonian liberation movement. While the Yugoslav Communists emphasized the Macedonian national character of the struggle, the Bulgarian party's stance shifted based on political circumstances, oscillating between support for Macedonian identity and claims of cultural closeness to Bulgaria.

**KEYWORDS:** Goce Delchev, culture of memory, socialism, Yugoslavia, Bulgaria, People's Republic of Macedonia